

Europeisk bokpolitikk

Prisregulering som kulturpolitisk virkemiddel

Håkon Larsen, Helge Rønning & Tore Slaatta

FAGFELLEVDERT ARTIKKEL

Håkon Larsen

Håkon Larsen er PhD i sosiologi. Tittelen på Larsens avhandling er ”Legitimering av allmennkringkasting i Norge og Sverige”. Han er ansatt som forsker ved Institutt for medier og kommunikasjon og postdoktor ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo. Hans forskningsinteresser er kultursosiologi, kulturpolitikk og medier. Han er tilknyttet forskningsprosjektet Kunst! Makt!, ledet av Tore Slaatta. E-mail: hakon.larsen@media.uio.no

Helge Rønning

Helge Rønning er professor ved Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo.

Tore Slaatta

Tore Slaatta er professor ved Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo og leder for tiden forskningsprosjektet Kunst! Makt! i samarbeid med forskere fra bl.a. Høgskolen i Telemark. Prosjektet skal studere kulturpolitiske og kulturøkonomiske betingelser for kunstproduksjon i Norge i dag og forener samfunnsvitenskapelige og humanistiske forskningsstrategier i et felt-analytisk perspektiv. Siden arbeidet med den norske Makt- og demokratiutredningen, der Slaatta koordinerte og ledet medieforskningen (se *Den norske medieorden*, 2003), har han særlig arbeidet med Pierre Bourdieus tilnærminger og oversatt to av hans bøker til norsk. Videre har Slaatta forsket på boken som medium og utviklingen i den internasjonale forlagsbransjen, bl.a. sammen med Helge Rønning.

English abstract

European book policy: Fixed prices as a cultural policy tool

Book laws are gaining momentum as a cultural policy tool in Europe. The EU has for some time contested price regulations of the national book industries in the form of fixed book prices as exemptions from free competition. However, fixed price regulations in the form of a book law, are accepted, as it is a cultural policy law, and therefore a national concern. A book law is intended to preserve diversity of publications and distributions outlets, in the form of book shops, throughout the country. In addition, it is meant to preserve book production in national languages. This article presents the European countries that have a book law and fixed prices on books, and contrasts these with the Western European countries that have a free price on books, to see which regulations best protect cultural policy values. The comparison shows that free prices on books lead to increased sales of fewer titles and lower prices on selected best sellers, while fixed prices help support more titles in the market, a lower average price for all books, and maintain a magnitude of bookshops throughout the country. Measured by cultural policy indicators, our study supports the claim that book laws protect cultural policy values to a higher degree than free competition in the book industry.

Key words: Cultural policy, literature policy, competition policy, book law, fixed book prices, EU, book industry

Nøkkelord: Kulturpolitikk, litteraturpolitikk, konkurransepolitikk, boklov, frie bokpriser, EU, bokbransje

Introduksjon¹

Til tross for at den foreslåtte bokloven i Sveits ble nedstemt ved folkeavstemning i mars 2012, er boklover på vei inn som kulturpolitisk reguleringsregime i EU. Spania (1975), Frankrike (1981), Portugal (1996), Hellas (1997), Østerrike (2000), Italia (2001), Tyskland (2002) og Nederland (2005) har alle boklover. I tillegg diskuterer man for tiden i Ungarn, Slovenia og Norge om man skal erstatte bransjeavtaler som regulerer fastpris med boklover.

Boklovene har blitt utformet innenfor EUs konkurranse- og kulturpolitiske regimer. EUs vektlegging av de fire friheter og standardiserte konkurranseregler i det indre marked har gjort at de gamle bransjeavtalene som dominerte i Europa, ble ansett for å være brudd på det indre markedets konkurranseregler (ART 81ff EGV). Deretter førte EUs mer eller mindre motvillige aksept av nasjonal kulturpolitikk til at flere land innførte boklover med den franske som modell (Hanreich et al. 2009).

Frankrike har vært et foregangsland hva gjelder vektlegging av europeisk kulturpolitikk i møte med konkurranse utenfra, og kjempet for større aksept for at kulturelt mangfold og nasjonale forskjeller må opprettholdes gjennom mer aktiv kulturpolitikk. Et viktig politisk innspill til denne utviklingen kom med UNESCOs deklarasjon om kulturelt mangfold (UNESCO 2001), som har spilt en spesielt viktig rolle i fransk kulturpolitikk og franskspåklig kulturforskning (Poirrier 2000; Théoret 2008). Den franske bokloven ble vedtatt i en tid hvor fransk kulturpolitikk var opptatt av å bevare det franske i et stadig mer globalisert kulturindustrielt marked som fransk kunst og kulturproduksjon var en del av og opplevde som en utfordring. Den franske bokloven har fungert som modell for de senere boklovene.

Vi vil i denne artikkelen gi en kort presentasjon av samtlige europeiske land med fastprisregimer, både de med boklover og de med fastprisavtaler som ikke er lovfestet. Vi diskuterer disse opp i mot friprislandene i Vest-Europa: Sverige, Finland, Island, Storbritannia, Belgia, Sveits og Danmark. Hovedspørsmålet som vi vil undersøke, er: *Når ble de ulike litteraturpolitiske reguleringsregimene innført, hva var rasjonale bak innføringen, og har ordningene evnet å oppnå ønskede kulturpolitiske målsetninger?* Analysen er basert på lovtekster, kulturpolitiske dokumenter om litteraturpolitikk, evalueringer av litteraturpolitiske virkemidler, artikler fra bokbransjens egne mediekkanaler og samtaler med bransjeaktører. Før vi går i gang med den komparative diskusjonen vil vi si noe generelt om prissystemer som litteraturpolitisk virkemiddel.

Prisbestemmelsenes logikk og legitimering

En boklov eller bransjeavtale regulerer bokhandlernes forhold til forlagene. Den bestemmer mulighet til å gi rabatter, til å skaffe bøker til veie, til å returnere usolgte bøker, og hvor lenge den faste prisen skal gjelde. Den regulerer også utsalgsprisen for kjøperen og leseren av boka, og garanterer at samme bok vil koste det samme, uansett hvor kjøperen befinner seg innenfor ett land, og uansett i hvilken bokhandel kjøperen benytter – det være seg fysisk bokhandel, bokklubb, nettbokhandel eller supermarked. Forholdet mellom forfattere og forlag er ikke en del av boklover eller bransjeavtaler, men reguleres av kontrakter og opphavsrettslovgivning. Lovene eller avtalene inneholder heller ikke bestemmelser om monopoldannelser, horisontal og vertikal integrasjon i bransjen.

Historisk sett er bestemmelser om fastpris oppstått som tidsbestemte markedsreguleringer etablert for å styrke kulturelt mangfold og bokoffentlighetens geografiske nedslagsfelt.

Fastprisbestemmelsene blir som følge av dette gjerne understøttet av bestemmelser om ”skaffeplikt” (alle bokhandlere skal i prinsippet føre bøker fra alle forlag, og kunne skaffe enhver bok som etterspørres av en kunde og potensiell leser), og såkalte ”abonnements- og returordninger” som gjør at bokhandlere uforpliktende kan motta bøker fra forlaget med mulighet til å returnere de usolgte eksemplarene etter nærmere angitte regler. Samlet skal disse reglene gi et grunnlag for at man skal kunne få tak i aktuelle bokutgivelser, til en fast pris, i en bokhandel, der i prinsippet alle bøker som er i markedet, kan skaffes og selges. Dette er bokhandlernes samfunnsoppdrag, på samme måte som nyhetsmediene og allmennfjernsynet kan ha tilsvarende forpliktelser. Slike formuleringer bygger gjerne på et sett av antakelser eller implisitte forståelser:

1. At en bok er en unik, kulturell ytring, og at bøker representerer en spesiell verdi for samfunnets ytringskultur og kunnskapskultur, og at bøker som medium er spesielt egnet til kollektiv og individuell læring, samt en sentral del av en mangfoldig og kritisk offentlighet.
2. At bokhandelen er et sted der man ikke bare bestiller og kjøper bøker, men også kan oppleve, se i, ta i og prøvelese et større utbud bøker. Og siden det ikke er konkurranse på pris, konkurrerer bokhandlene på andre ting som beliggenhet og kundegrunnlag, service, veiledning mm. og ganske ofte på en kombinasjon av boksalg med andre produkter. Det blir fra europeisk bokhandlerhold understreket sterkt at bokhandlernes viktigste utfordring er å fornye seg for å møte konkurransen fra andre distribusjonsledd, særlig nettbokhandlene. De må som direktøren i den europeiske bokhandlerforeningen, Françoise Dubrulle, sa da vi intervjuet henne, utvikle seg til en form for kulturhus med mange aktiviteter og produkter - ”Et hjem utenfor hjemmet.”²
3. At mangfold i produksjonsleddet er avhengig av at et bredt spekter av bokprodukter som gjøres tilgjengelig på samme tid og på noenlunde samme måte over hele landet. Ønsket om å opprettholde bokhandlere i alle deler av landet, både i store byer og mindre tettsteder, er et viktig element i fastprisordningene.
4. At kostnadene ved å ha et stort tilbud av bøker i en bokhandel ikke bæres av bokhandelen alene, men også av forlagene gjennom abonnements- og returordninger.

I møtet med moderne konkurranselovgivning innenfor EU var det særlig de to siste begrunnelsene knyttet til tilgjengelighet som legitimerte bransjeavtalenes unntak fra konkurranselovgivningen. Boklovene kan sies å fremheve de to første. Mens en bransjeavtale jevnlig må bekreftes som et legitimt unntak av konkurranseregulering, gjør en boklov deler av konkurranselovgivningen permanent ugyldig. Et slikt unntak kan bare begrunnes om det argumenteres for at bokbransjen er en egenartet bransje med spesielle behov for markedsregulerende beskyttelse.

I Østerrike viser begrunnelsene for innføring av et fastprissystem at fastprissystemer også kan begrunnes ut fra en proteksjonistisk kulturpolitikk, som et forsvar for språk og for lokale forfatterskap innen både kunnskapslitteratur og skjønnlitteratur. Det er ved å fremheve det kulturpolitiske resultatet av fastprisregimer at man har funnet en løsning på konfliktene som fulgte i møtet med EUs konkurransepolitikk. På 1980- og 90-tallet var EUs konkurransemyndigheter entydige i sin kritikk av europeiske bransjeavtaler. Men utover på 90-tallet gikk man over til å gi nasjonal kulturpolitikk større legitimitet og handlingsrom også innenfor EU-systemet. EUs holdning til regulering av bokmarkedene i Europa har gjennomgått et paradigmeskifte ifølge Hanreich et al. (2009). Om dette er rett eller ei, er det et faktum at innføringen av nasjonale boklover etter modell

av den franske bokloven har skapt større ro rundt fastprissystemene. Det kan dermed sies å være EU som for tiden gir rammen for at boklover vinner fram i Europa, skjønt de nok nødvendig vil tas til inntekt for dette. Boklover er akseptert, mens bransjeavtaler er uønsket fra EUs side.

Når friprissystemer legitimeres er det ut fra andre legitimeringsnormer, gjerne ikke knyttet til bokbransjens egenart, eller behovet for kulturelt mangfold, men ut fra legitimeringer basert på det frie markedets normgrunnlag. Oversatt til bokmarkedet vil dette tilsi en vektlegging av bokkjøperens frihet til å kjøpe bøker hvor han eller hun vil og til å kunne gjøre rasjonelle prisvurderinger basert på kunnskap om at prisene kan variere. I den senere tid er også en ny legitimeringsnorm blitt aktualisert rundt friprissystemer ut fra at de angivelig skal ha gunstig innvirkning på endringer i bransjen. Endringer det tenkes på, er enten knyttet til endringer i markedsdominans og markedsrett; at man tenker seg at et friprissystem kan hindre at bransjen domineres av noen få, store aktører. Eller de er knyttet til teknologisk utvikling; at fripris leder til at innovative produkter og tjenester kommer kundene raskere til gode. Denne formen for legitimering er knyttet til et ønske om innovasjon og en teknologisk optimisme på den digitale teknologiens vegne.

Dette er sentrale verdibaserte argumenter bak litteraturpolitikken.³ Prisregulering, eller fravær av dette, er et virkemiddel man kan anvende for å nå disse målene. Denne artikkelen presenterer og sammenstiller fastprisreguleringer i form av boklover og bransjeavtaler med fripris som kulturpolitisk virkemiddel. I diskusjonen av land med bransjeavtaler ser vi spesielt på situasjonen i Norge, da det her for tiden er en stor diskusjon om hvorvidt man skal innføre boklov eller fripris på bøker. I omtalen av friprislandene ser vi ekstra nøye på situasjonen i Danmark, da Danmark er det siste landet som har innført fripris på bøker (pr. 01.01.2011), og vi har snakket med bransjeaktører om hvordan dette har påvirket situasjonen i den danske bokbransjen. Vi starter med å presentere de eksisterende boklovene i Europa.

Land med boklover

De europeiske landene som har boklov, er presentert i tabell 1, sammen med sentrale aspekter ved lovene. Fremstillingen er kronologisk etter boklovenes innføring i de enkelte landene.⁴ Lovene er kulturpolitisk forankret og tilnærmer seg boka som et særskilt kulturgode. Med utgangspunkt i boka og litteraturens egenverdi, legitimerer man at bokbransjen innvilges permanente unntak fra markedets frie konkurransevilkår. EU tillater nasjonale fastprissystemer, men tillater ikke at fastpris gjelder på tvers av landegrensene. Bøker er ansett å være et kulturelt gode, og Romatraktaten slår fast at kultur er et nasjonalt anliggende og at intervensjon fra EU kun er rettferdig når det representerer en ekstra verdi for EU (Stockmann 2004). Dette gjelder både EU og EFTA. I rettssak C-531/07 (LIBRO-saken), den 19. og 21. mars 2008, heter det i uttalelser fra EU-kommisjonen og EFTAs overvåkningsorgan at "beskyttelse av bokenes stiling som kulturgode rettferdiggjør begrensningen i den frie varehandelen" (European Commission 2009). Boklovene tar utgangspunkt i boka som kulturelt gode, og legitimerer en særskilt regulering av bokbransjen ut ifra dette.

Tabell 1. Europeiske land med boklov				
Land	Boklov innført	Varighet på fastpris	Tillatte rabatter	Boktyper som er omfattet
Spania	1975	2 år. Pluss 6 mnd etter innkjøp	5 % 10 % for bokdag/messer 15 % for bibliotek/museum/arkiv forskningscenter	Alle, unntatt skolebøker
Frankrike	1981	Minimum 2 år	5 % 9 % for biblioteker	Alle
Portugal	1996	18 mnd	10 % 20 % for bibliotek, skolebibliotek, lesekampanjer og bokmesser	Alle, unntatt skolebøker
Hellas	1997	2 år	10 % Ubegrenset rabatt til staten og frivillige organisasjoner, såfremt de ikke kjøper for videresalg	Alle (staten publiserer skolebøker, ikke private forlag)
Østerrike	2000	2 år	5 % 10 % ved salg til biblioteker (folke-, forsknings-, skole-)	Alle, unntatt skolebøker
Italia	2001	Permanent (Unntak: bøker som er ute av opplag, til biblioteker, arkiver, museer, som minst har vært ute i 20 mnd og hvor bokhandlere ikke har gjort ordrer på minst 6 mnd)	15 % 20 % ved bokmesser, bøker bestilt via postordre, og salg til skoler, universiteter eller forskningsinstitutter	Alle
Tyskland	2002	18 mnd	5 % til vitenskapelige biblioteker. 10 % Fylkes-, kommune- og skolebiblioteker. Pluss rabatter ved kvantumsbestillinger av det offentlige til bruk i undervisning	Alle

Nederland	2005	Minimum 1, maksimum 2 år. Forlegger/importør kan tillate rabatt hver sjette måned	5 % til studenter 20 % bokklubb Div. kvantumsrabatter	Alle bøker på nasjonale språk, unntatt skole- og lærebøker
-----------	------	---	---	--

Spania

Den første versjonen av den spanske bokloven stammer fra tiden like etter Francoregimets fall. Loven oppstod i en tid som blant annet var preget av et ønske om å styrke de forskjellige språkgruppene i landet som hadde vært undertrykt under diktaturet. I den første versjonen av loven ble det i første paragraf slått fast at loven skulle beskytte yringsfriheten i bokas form. I de senere revisjonene av loven, sist i 2007, er dette blitt endret, og i første paragraf i den siste versjonen legges det vekt på bokas "caráter de producto cultural" e "parte del patrimonio bibliográfico español". Loven omfatter alle typer bøker, senere presisert til alle produkter som er blitt tildelt et ISBN nummer. Bokas pris skal fastsettes av forlaget og være angitt på boka. Det er ikke gitt rom for mer enn 5 prosent rabatt, unntatt i forbindelse med spesielle begivenheter som bokmesser, og da kan rabatten være opp til 10 prosent. For øvrig later det til at loven ikke fastsetter detaljene rundt prisfastsetting. Dette gjøres i dekret.⁵

I følge et dekret fra 2000⁶ er det slik at undervisningsmateriale skal være gjenstand for særlige bestemmelser og rabatter, og dette er videre basert på forhandlinger mellom bokbransjen og undervisningsmyndighetene i de 17 autonome regionene. Slik sett er skolebøker både omfattet og ikke omfattet av loven.

Frankrike

Mangfold, tilgjengelighet og kulturell verdi er sentrale elementer i den franske bokloven, hvor man fremhever at bøker ikke skal sidestilles med andre forbruksvarer. Lovens siktemål er at bøker skal bli omsatt til samme pris over hele landet, og slik sikre borgerne lik tilgang til bøker. Videre er det et siktemål at det opprettholdes et meget tett desentralisert distribusjonsnett, særlig i områder der kundegrunnet er lite. Og endelig ønsker man med loven å støtte opp under skapende innsats og fremme bredde og mangfold i utgivelser.

I mars 2009 avga et utvalg ledet av Hervé Gaymard en rapport til det franske Kultur- og kommunikasjonsdepartementet om "bokas situasjon". Evalueringen var godt forberedt i prosjektet Livre 2010, ledet av Sophie Barluet, som allerede i 2007 analyserte behovet for en mer koordinert og strategisk effektiv kulturpolitikk på litteraturens område i Frankrike, i lys av de digitale utfordringene og pågående endringene i bransjen. Barluet (2007) foreslo en rekke tiltak for å styrke bokbransjens mulighet til å overleve i fremtiden, blant annet ved å styrke bokhandlerleddet, fornye bibliotekvesenet i Frankrike og sette i gang systematisk overvåking og statistisk analyse av utviklingen i bokbransjen. Blant forslagene i Barluets rapport var også å gjøre en detaljert utredning om bokloven fra 1981. Gaymard, som ledet arbeidet med utredningen, konkluderte entydig med at bokloven i Frankrike hadde vært vellykket, sett i lys av den historiske utviklingen frem til i dag, og argumenterte for at dens betydning ville bli enda viktigere i fremtiden.

Gaymard gikk også mer systematisk til verks og analyserte strukturene i fransk forlagsbransje, de ulike leddene i den bokindustrielle kjeden og forsøkte å finne mål for hvordan bokloven virket inn

på markedet. Et av de viktigste gjaldt lovens betydning for opprettholdelse av bokhandlene i Frankrike. Det var særlig distribusjonsleddet som var utsatt i systemer med fri prisdannelse, argumenterte Gaymard. Bokloven var ikke først og fremst en lov som sikret forlagenes inntjening, men en lov som sikret konsumentenes tilgang til et reelt virkende distribusjonsledd. Gaymards forskningsgruppe konstaterte at dagens situasjon var slik at boka aldri før hadde vært så tilgjengelig som i dag, og at boka var allestedsnærværende. Franske bokhandlere hadde, spesielt sammenlignet med utviklingen i Storbritannia etter opphevingen av den britiske bransjeavtalen (Net Book Agreement) i 1995, beholdt sin sammensatte struktur med uavhengige, lokale bokhandlere.

Francois Moreau og Stephanie Peltier (2011) har ved bruk av diverse analyser vist at den franske bokloven har sikret bokhandlenes eksistens og generelt bidratt til kulturelt mangfold: Til sammenligning med hvordan musikkbransjens detaljistledd er blitt utradert på få år, er den franske bokhandelen relativt stabil. Men de store bokhandlene tar over mer og mer av handelen, og boksalg i dagligvarehandel tar seg også opp.

Det er i denne sammenhengen interessant å legge merke til at bøker og særlig bestselgere omsettes i store franske supermarkedskjeder, men til samme pris som i bokhandlene. Dette står i kontrast til situasjonen i friprisland som f.eks. Storbritannia der blant annet supermarkedkjeden TESCO selger bestselgere betydelig billigere enn bokhandlerne og fremforhandler en så høy rabatt at de faktisk gjør det nesten ulønnsomt for forlagene å selge gjennom kjeden. Forlagene må imidlertid gjøre det for å oppfylle kravet om å være med på bestselgerlistene (Thompson 2010, s. 55-7). Videre er det en interessant detalj at franske konsumenter tror at bøkene er billigere hos supermarkedene enn i bokhandlene, selv om dette ikke er tilfellet.⁷

Fremveksten av de store bokhandlene (*les grandes surfaces*) må ses som en bieffekt av loven. Bokloven var en gullkantet mulighet for bokhandlere til å øke inntjeningen, men denne ulempen ble i følge Gaymard oppveid av det allmenne gode i at et blandet system av bokhandlere kunne opprettholdes, og at de store bokhandlenes markedsføring og salg også forbedret omsetningen generelt i boksystemet og dermed også i distriktene. Gaymard forsvarte i denne forbindelse også bokklubbene, som ble sett som et viktig ledd i et bredt og komplekst bokindustrielt system. Generelt analyserer dermed Gaymard bokloven i Frankrike som en lov som ved å skape økonomisk forutsigbarhet i en klassisk prototypeindustri leder til gode betingelser for at man opprettholder de kulturpolitiske målsetningene. I begrunnelsene for den franske bokloven finner man uttrykt en sterk vektlegging av hver enkelt bok som et unikt kulturprodukt med høy kulturell verdi.

I 2011 fikk Frankrike en egen lov om digitale bøker.⁸ Her defineres e-bøker som åndsverk med én eller flere opphavsmenn, markedsført i digital form *og* som trykte bøker, eller som ut fra sitt innhold og komposisjon er *egnet* for å utgis i trykt form. Bøker kan være egnet for utgivelse i trykt form også om de har vedlegg som bare vil være digitale. Det er nærliggende å anta at lydbøker (som også typisk vil være i digital form) ikke er egnet til utgivelse på trykk, og dermed faller utenfor loven.

Portugal

Den portugisiske bokloven er inspirert av den franske, og det slås fast i innledningen til loven at den tar utgangspunkt i bokas særlige kulturelle og undervisningsmessige betydning.⁹ Loven ble vedtatt i 1996 og senere revidert i 2000. Den omfatter alle former for bøker, men det er uklart om den også gjelder e-bøker. Det er også ulike rabattrater for forskjellige boktyper. Generelt gjelder en

grense på 10 prosent rabatt innenfor en periode på 18 måneder for det generelle bokmarkedet. Men læremidler skal gjøres til gjenstand for særlige forhandlinger mellom forlagene og undervisningsdepartementet. 20 prosent rabatt skal også gjelde for biblioteker, forskningsinstitusjoner og veldedige organisasjoner. Det er også en spesiell bestemmelse om særlig rabatt for bøker som er ledd i fremme av portugisisk språk og kultur særlig rettet mot lusofone land. Spesielle rabatter kan også gjøres gjeldende i forbindelse med bokmesser.

Det har vært en viss diskusjon om loven oppfyller sine målsetninger om mangfold, pris og tilgjengelighet, og særlig i de første årene etter at den ble vedtatt fram til revisjonen i 2000, var det en viss uro om den virkelig ville bidra til utvikling og vekst i det portugisiske bokmarkedet (Santos 2000). Det skal her bemerkes at i Portugal er boka helt klart et elitemedium. Et av de spørsmålene som var gjenstand for diskusjon, gjaldt forholdet mellom bokhandlere og supermarkeder. På den ene siden ble det hevdet at supermarkedene, som var omfattet av loven, tok markedsandeler fra små bokhandlere. På den annen side hevdet direktøren for den største bokhandelkjeden i landet, Livrarias Bertrand, at bokloven hadde bidratt til bokas demokratisering fordi bøker også var tilgjengelige i supermarkeder for mennesker som aldri ville satt sine ben i en bokhandel.¹⁰ I argumentene for bokloven har også situasjonen i andre europeiske land med fastprissystemer vært betydningsfulle, og det har vært lagt vekt på at bokloven må betraktes som en del av en helhetlig kulturpolitikk. I den vanskelige økonomiske situasjonen som Portugal for tiden befinner seg i, blir konkurranseregulerende bestemmelser som bokloven, særlig debattert. Det blir blant annet hevdet at bokbransjen i Portugal er truet av piratvirksomhet pga høye bokpriser.¹¹

Hellas

Faste bokpriser ble fastlagt ved lov i Hellas i 1999. Forlagene må fastsette en pris som så bokhandlerne kan gi begrenset rabatt på – opptil ti prosent de første to årene etter utgivelsen, eller de kan underlig nok legge på prisen med inntil 5 prosent om de har særlige kostnader som tilsier det. Før loven ble vedtatt, fantes det en bransjeavtale. Det finnes noen unntak fra loven. Dette gjelder sammenhenger som blir regnet for å befinne seg utenfor kommersielle sammenhenger, så som bøker som selges av forfatterne selv, bøker som selges til offentlige kulturinstitusjoner, slik som biblioteker og forskningsinstitutter. Undervisningsmateriale i Hellas utgis av statlige forlag.¹²

Østerrike

Den østerrikske loven har også hatt den franske som modell. Formålet med loven er å sikre boka som kulturgode. Alle typer bøker (unntatt skolebøker) faller inn under loven, også ny teknologi som lagrer informasjon i bokform. Et uttrykt formål er å opprettholde så mange salgssteder som mulig og å sikre forutsigbarhet. Man ønsker også å sikre tittelmangfold, og loven er slik også et indirekte forsvar for et mangfold av forlag (Hanreich et al. 2009).

I Østerrike er innvevingen i det tyskspråklige området preget av størrelsesforholdet mellom Tyskland på den ene siden og Østerrike og Sveits på den annen, og av den historiske vendingen østerrikske forlag og forfattere alltid har hatt mot det fellestyske litteraturmarkedet. De eldste østerrikske og sveitsiske forlagene var med i den tyske forleggerforeningen og håndterte i stor grad rettigheter fra de tyske forlagene for de lokale markedene.

Østerrike fikk sin egen forleggerforening i 1854 og en bransjeavtale i 1889 for det østerriksk-ungarske bokmarkedet. Sveits fikk begge deler først i 1976. Det opprinnelige østerrikske avtaleverket

bestod nesten uforandret frem til 1951, da det ble sett å være i strid med ny kartellovgivning i Østerrike. Først da Østerrike ble med i EU-samarbeidet i 1995, oppsto en ny situasjon der Østerrike, Sveits og Tyskland kunne samarbeide om et felles retursystem (Dreiländer-Sammelrevers) som knyttet bokhandlere og forlag i de tre landene sammen. Viktig i denne sammenheng var det at EU signaliserte i et såkalt "Comfort Letter" at det ikke ville være mot EUs konkurranseregler dersom man kom frem til måter å avregne valutaer og bokpriser landene imellom. Vanskelige forhandlinger gjenstod, og EUs beslutning ble forsøkt bestridt fra mange hold. I 1998 tok imidlertid daværende EU-kommisær Mario Monti til orde for at EU-landene burde oppgi striden med EUs konkurransemyndigheter om å få beholde bransjeavtaler, og heller arbeide for å utvikle boklover etter mønster av den franske "loi Lang", oppkalt etter den aktive franske kulturministeren Jacques Lang, som tok initiativet til den. (Goldschmitt 2000, s. 168). Dette avstedkom et hurtig lovarbeid og den østerrikske bokloven kom på plass i 2000.

Skolebøker er ikke dekket i bokloven, men også for skolebøker må et forlag angi en minstepris slik at boka også kan selges i bokhandel, utenfor det spesielle systemet for innkjøp som man har utviklet gjennom den såkalte "Schulbuchaktion". Dette er et sinnrikt system hvor skoler og lærere stiller fritt i valg av både lærebok og leverandør, via et offentlig opprettet koordineringssystem. Systemet har eksistert siden 1972 og har gått gjennom noen små forandringer på 1990-tallet. Først med en innføring av 10 prosent foreldrebetaling (1995), siden med frivillig retur og gjenbruk (1998) (Hanreich et. al. 2009).

Italia

Den italienske bokloven ble vedtatt i 2001. Opprinnelig var loven gyldig for en prøveperiode på ett år. Den er senere blitt revidert flere ganger, sist 27. juli 2011.¹³ Loven omfatter alle boktyper, inkludert lærebøker og i alle salgskanaler (inntil revisjonen i 2011, omfattet ikke loven salg av bøker over nettet). Loven inneholder også en rekke unntak som gjør at grunnreglene i den kan sies å være relativt fleksible. Prinsipielt er grensen for lovlig rabatt 15 prosent, men i særlige tilfeller som under bokmesser og liknende tilstelninger kan det gis opp til 20 prosent rabatt. Med unntak av desember måned kan det også gis 20 prosent rabatt i forbindelse med spesielle salgskampanjer. Dette må i så fall avtales mellom forlag og bokhandlere. Det samme gjelder i samband med tilstelninger av særlig nasjonal betydning. Biblioteker, forskningsinstitusjoner, universiteter, arkiver, museer og utdanningsinstitusjoner av alle slag kan også få 20 prosent rabatt. Det betyr at det derfor kan innrømmes høyere rabatt på undervisningsmateriale. Skolebøker selges i Italia gjennom bokhandlere etter at de har mottatt lister fra skolene og lærerne om hvilke bøker de ønsker å bruke. Det er visse typer bøker som er unntatt loven så som kunstbøker med originale bidrag, brukte og antikke bøker, samt bøker som ikke lenger finnes i forlagenes kataloger. Hvis det er tjue måneder etter at en bok er utgitt, og ingen bokhandel har bestilt den i løpet av de siste seks månedene, gjelder fri pris.

Tyskland

I Tyskland ble de første initiativer til en fastprisavtale tatt allerede i 1816, forut for opprettelsen av den tyske bokhandlerforening, Börsenverein des Deutschen Buchhandels i 1825. At bøker skulle selges med fastpris i alle bokhandlere, ble skrevet inn i bokhandlerforeningens statutter i 1887 og formulert i en egen avtale i 1909 (Verkaufsförderung für den Verkehr des deutschen Buchhandels mit dem Publikum, VAO). Ordningene regulerte utsalgspriser og rabattmuligheter til bokhandlere

og abonnentskunder og brudd på reglene ble sanksjonert med utestengning og boikott fra forlag og foreninger. Etter hvert omfattet ordningen også returordninger (Reverssystem).

Etter den annen verdenskrig var det ikke mulig å opprettholde dette systemet, grunnet at Tyskland var underlagt fire andre lands regjeringer. Men i 1958 ble forlagene i Vest-Tyskland gitt retten til å bestemme prisen på bøker. Retursystemet ble en viktig grunn til å opprettholde ordningene, selv om ordningen i følge Susanne Tretthahn (2010) stadig stred mot tysk konkurranselovgivning. Likevel ble ordningen opphevet først i 1990, og da innenfor en kulturpolitisk kontekst hvor EU og varsling om motstrid med EUs konkurransepolitikk spilte inn. Den europeiske konteksten skapte imidlertid samtidig grunnlag for å etablere et felles retursystem på tvers av landegrensene i det tyskspråklige markedet (Østerrike, Sveits, Tyskland). Initiativ til dette ble tatt i 1993, men først etter at EU-kommisjonen hadde godtatt ordningen som unntak fra EUs konkurranseregler, ble retursystemet formelt etablert med prisregulerende bestemmelser i 2000, og fulgt opp i en tysk boklov, *Buchpreisbindungsgesetz*, formulert og vedtatt i 2002.¹⁴ Alle partiene i Forbundsdagen var positive til loven (Wallenfels, Dieter & Russ 2006; Hanreich et. al. 2009).

I § 1 - ”lovens formål”, heter det at ”loven tjener til beskyttelse av boka som kulturgode”, og videre at ”fastsettelse av pris ved salg til slutt kunder sikrer at det opprettholdes et bredt boktilbud. Loven sikrer samtidig at dette tilbudet er tilgjengelig for et bredt publikum, i det den bidrar til å bevare et stort antall salgssteder”. Verena Sich (2004), advokat i lovavdelingen til Börsenverein (den tyske forlegger- og bokhandlerforeningen), sa i et foredrag i ”Korean Publishing Forum” at Börsenverein mener at et fastprissystem er et av de viktigste instrumentene for å fremme og beskytte bøker som et kulturelt gode. Hun trakk frem tre premisser som fastprissystemet bygger på: For det første at bøker er uunnværlig for samfunnets og individenes kulturelle utvikling. For det andre at et sterkt nettverk av bokhandlere med et stort utvalg av bøker vil være mest effektivt for å fremme utbredelsen av bøker som et kulturelt objekt i samfunnet. Og endelig at fastprissystemet er det beste instrumentet for å oppnå et slikt nettverk. Hun sier videre at fastprissystemet sikrer eksistensen til utallige uavhengige forlag, hjelper til med å bevare og fremme mangfold i litteraturen og tilgjengeligheten av litteratur over hele landet. Dette handler om sentrale kulturpolitiske verdier som mangfold, inkludering og kvalitet. Alle utgivelser som er trykt og utgitt av et forlag, er omfattet av den tyske bokloven, inklusive musikknoter og kart.

Nederland

Frem til 2005 hadde man i Nederland en bransjeavtale om fastpris hvor forlagene ble pålagt å fastsette bokprisene med en fastprisperiode på 2 år. Avtalen krevde at det ble gitt dispensasjon fra konkurranseloven. Noe av bakgrunnen for at bokloven ble vedtatt, var at i det gamle system var det bare omlag 70 prosent av utgivelsene som var omfattet av fastprissystemet (Appelman & van den Broek 2002).

De Wet op de vaste boekenprijs ble vedtatt 1. januar 2005. Det er i forbindelse med loven utarbeidet seks særlige forskrifter og tillegg som alle gjelder fra juli 2009.¹⁵ Det skal foretas evalueringer av loven hvert femte år. Den gjelder for bøker på nederlandsk og frisisk, samt musikknoter. Loven er på mange måter en videreføring av systemet med faste minimumspriser. Hensikten med loven er å realisere de kulturpolitiske målsetningene om et allsidig boktilbud fra forlagene og stor tilgjengelighet av bøker via et finmasket nett av utsalgssteder.

Bokprisen fastsettes av den første som lanserer boka for det nederlandske markedet. Dette er som regel en forlegger, men det kan også være en importør eller en bokhandel som driver med import av bøker. Forleggeren eller importøren rapporterer så den satte prisen til medietilsynet (Commissariaat voor de Media), som informerer bokbransjen om prisen. Den fastsatte prisen gjelder fra første dag som boka er i salg. Forleggeren eller importøren kan justere den fastsatte prisen hver sjette måned. Etter ett år kan forlegger eller importør velge å avslutte fastprisreguleringen. Det later ikke til at overgangen fra en fastprisramme på ett isteden for to år har ført til økt prisnedsettelse eller salgsdumping.

Som alle boklover, omfatter loven ikke bare salg gjennom bokhandlere. Bøker kan også selges med forhandlerrabatt til ”bransjefremmede” salgskanaler. Dette har imidlertid ikke påvirket markedsandelen til den fysiske bokhandelen. Markedsandelen til nettbutikker stiger riktignok, men dette synes hovedsakelig å gå ut over bokklubbene. Denne utviklingen var allerede i gang før loven ble innført.

Loven har blant annet som formål å fremme et allsidig boktilbud. Resultatet av evalueringen (Notenboom et. al. 2009), som denne fremstillingen bygger på, viser at loven har bidratt til dette. Etter at loven ble innført, har allsidigheten med hensyn til titteltilbudet steget noe. Denne stigningen ser man spesielt i tilbudet av skjønnlitterære titler og genre. Loven har videre som mål å fremme den store tilgjengeligheten av bøker via et finmasket nett av utsalgssteder. Etter innføringen av loven har tilgjengeligheten av bøker generelt og skjønnlitterære bøker spesielt, holdt seg stabil. Antallet fysiske bokhandlere har holdt seg temmelig stabilt, mens antallet nettbutikker har steget.

Generelt har omsetningen av bøker vist en svak økning etter at loven ble vedtatt. Dette gjelder imidlertid ikke alle boktyper. Tilgjengeligheten av vitenskapelige og akademiske bøker i den fysiske bokhandelen ble noe redusert i perioden 2005-2008. Dette gjelder spesielt for matematisk-naturvitenskapelige bøker, og i noe mindre grad for humanistiske fagbøker. Den reduserte tilgjengeligheten og omsetningen av akademisk litteratur i den fysiske bokhandelen skyldes imidlertid sannsynligvis ikke innføringen av loven, men har snarere andre årsaker, som lavere forhandlerrabatter for vitenskapelige bøker, fremveksten av nettbutikker, samt utviklingen av digitale omsetningstilbud. En konsekvens av denne utviklingen kan også observeres i form av at sortimentet i gjennomsnittsbokhandelen har blitt litt mindre enn det var i 2000.

Evalueringen fra 2009 konkluderer med at loven har bidratt til å realisere de kulturpolitiske målsetningene angående et allsidig boktilbud og stor tilgjengelighet av bøker (Notenboom et. al. 2009). Loven har ikke ført til omfattende endringer innen bokbransjen. Dette er ikke overraskende fordi loven i all hovedsak innebærer en videreføring av situasjonen slik den var før 2005.

Imidlertid viser undersøkelsen at bokbransjen står overfor store teknologiske endringer og utfordringer. Man forventer at ytterligere digitalisering i stor grad vil påvirke boksalg som hittil har skjedd via tradisjonelle kanaler som den fysiske bokhandelen og bokklubbene. Det dreier seg her ikke bare om at markedsandelene for nettbutikker ventelig vil stige, men også om utviklingen av e-bøker, som for øyeblikket ikke faller inn under bokloven, og som også er omfattet av full momssats.

Fastprisordningen gjelder ikke for lærebøker, definert som bøker for grunnskole og videregående skole, spesialundervisning, yrkesopplæring og voksenopplæring. Det er forlegger som avgjør

hvorvidt en bok er en lærebok eller ikke. Alle som kjøper lærebøker fra forlaget, kan forhandle om en pris. Imidlertid viser undersøkelser at konkurransen mellom distributører og forlag, spesielt innenfor høyere utdanning, er begrenset. En av grunnene til dette er, i følge de nederlandske konkurransemyndighetene, at skolemyndigheten må lyse alt ut på europeisk anbud når de skal kjøpe skolebøker. Det har igjen paradoksalt nok ført til mindre konkurranse. Det er bare nå to distributører som dekker det nederlandske skolebokmarkedet som helhet. Videre er det slik at det er skolene som betaler for bøkene, etter at en ordning med gratis skolebøker ble innført. Skolene får en fast sum som kompensasjon for innkjøp av undervisningsmateriale. Dette er fastlagt på forhånd i budsjettene, og det betyr at distributørene kan regne ut hvilken pris de kan tilby før anbudet lyses ut.¹⁶

Land med fastpris, men ikke lov

Som vi har beskrevet, er situasjonen slik at europeiske land som ønsker fastprissystemer for bøker, i stadig sterkere grad beveger seg i retning av å organisere dette gjennom å vedta boklover. Imidlertid finnes det fremdeles fastprissystemer som bygger på avtaler i noen europeiske land. En bransjeavtale er en avtale mellom parter i et marked om ulike former for samarbeid, noe som lett kommer i strid med både nasjonal og europeisk konkurranselovgivning. For eksempel er dagens norske bokavtale hjemlet i en forskrift som gjør unntak fra konkurranseloven.¹⁷

En viktig forskjell mellom en bransjeavtale og en boklov, er at bokloven omfatter alle aktører, mens en avtale kun er bindende for aktører som er part i avtalen. Forlag vil kunne velge å stå utenfor avtalen (og eventuelt utenfor bransjeorganisasjon som forutsetter at medlemmer undertegner en slik avtale), og vil da ikke være bundet. I Norge er det kun forlag som er medlem av Forleggerforeningen, og bokhandlere som er medlem av Bokhandlerforeningen som er part i avtalen.

Et hensyn som kommer frem i de europeiske landene med boklover, er at lov gir en mer stabil ordning som omfatter alle som selger bøker. Gaymard anser for eksempel en lov for å være klart mer hensiktsmessig enn en bransjeavtale, og såkalte fleksible eller frivillige ordninger spås videre en usikker fremtid (2009a, s. 81). En lovregulering virker i forhold til alle, og det er ikke mulig å unnsnippe reguleringen ved ikke å undertegne en avtale. En lov er også enklere å håndheve enn en bransjeavtale, som er en (tidsbegrenset) konkurranseregulerende avtale som vil måtte godkjennes av konkurransemyndighetene. Dette ser ut til å være blant grunnene til at stadig flere europeiske land har erstattet bransjeavtaler med boklover. Det er pr. i dag tre europeiske land som har bransjeavtaler.

Ungarn

I Ungarn gjelder en slags bransjeavtale, men siden forlag og bokhandlere er organisert i samme forening, er det snarere tale om en slags forskrift vedtatt av foreningen som fastsetter konkurranseregler for medlemmene. Den gjelder altså ikke forlag og bokhandlere som står utenfor foreningen.¹⁸ Bestemmelsen går tilbake til 1992. Den er imidlertid gjenstand for konflikt fordi EUs konkurransemyndigheter har stilt spørsmål ved den. Det later til at man i Ungarn nå forsøker å omforme fastprissystemet til en boklov. Dette er imidlertid uklart på grunn av de mange problemene i forholdet mellom EU og Ungarn i 2011 og 2012.

Slovenia

Slovenia har et fastprissystem i form av en avtale, men også der arbeides det for at avtalen skal omformes til en lov. Bestemmelsene er knyttet til at det kan gis rabatt på inntil fem prosent det første året etter at boka er utgitt. Deretter er det fritt frem. Avtalen gjelder alle boktyper, også skolebøker (Federation of European Publishers 2008).

Norge

I Norge er bokmarkedet regulert av en privatrettslig bransjeavtale mellom Forleggerforeningen og Bokhandlerforeningen, hvor det fra 1. mai 2005 har gjaldt at forlagene kan fastsette en fastpris som skal gjelde i utgivelsesåret pluss fire måneder. Dette til forskjell fra en avtale om utgivelsesåret pluss ett år, i avtalen som gjaldt før 2005. I tillegg så har det fra 2005 vært fri konkurranse på lærebøker til grunnskole og videregående skole. Dette er markeder som var regulert som det øvrige bokmarkedet inntil 2005, altså med en fastprisavtale som gjaldt utgivelsesåret og 12 måneder. Bokklubbene har også fått endret sin status i den nye avtalen, ved at de ikke lenger har privilegier, hva angår rabatt på nye bøker. I henhold til den nye avtalen kan alle salgskanaler gi rabatter på fastprisbundne bøker på inntil 12.5 prosent på utvalgte bokgrupper (hvilket omfatter både sakprosa og skjønnlitteratur).¹⁹

Knut Løyland og Vidar Ringstad (2011) konkluderer med at den nye bokavtalen fra 2005 har hatt en positiv effekt på bokmarkedet, og videre at det kan tenkes at et fritt bokmarked ville hatt en enda større positiv effekt, selv om de sier at de ikke nok belegg til å uttale seg om dette enda. Det norske Konkurransetilsynet konkluderer også i rapporter om bokmarkedet (2004), bokpriser (2006) og bokbransjen (2008) med at en liberalisering av bokmarkedet ikke vil ha negative konsekvenser for omsetningen av litteratur, både hva gjelder kvantiteten i salget og bredden i tilbudet. Og Ringstad (2004) konkluderer i en artikkel fra 2004 med at det ikke ser ut til å være forskning som støtter at en bokprisavtale har en positiv effekt på bokmarkedet, selv målt etter kulturpolitiske målsetninger. Imidlertid går det frem av den foregående diskusjonen av de europeiske landene med boklov at det er flere studier som dokumenterer at en boklov har hatt positiv effekt på bokmarkedet, spesielt målt etter kulturpolitiske verdier.

En viktig aspekt ved kulturpolitisk regulering av bokbransjen er å sikre mangfold og tilgjengelighet. En ambisjon er så at dette skal lede til at et bredt lag av folket leser et mangfold av litterære utgivelser. Forskeren Cecilie Naper (2009) har studert de norske lesevanene ut ifra slike parametre. Hun har sett på kjøp i bokklubb og utlån i bibliotek i lys av litteraturpolitiske endringer under 90- og 00-tallet. Etter en sammenlignende studie av Norge og Sverige mener hun å kunne dokumentere en tilsvarende trend, nemlig at et liberalisert bokmarked leder leserne bort fra klassikere og stor litteratur og over mot underholdningslitteraturen (krim- og kjærlighetslitteratur).

I sin evaluering av Bokavtalen viser også Løyland et al. (2009) til at

[k]onsentrasjonen rundt færre skjønnlitterære sjangre har økt under Bokavtalen [...], bredden i litteraturtilbudet er blitt bedre, men denne bredden finnes hovedsakelig innenfor et mer begrenset antall sjangre – i praksis innen roman- og krim/spenningsjangeren. (s. 219)

Det diskuteres for tiden om man skal innføre en boklov i Norge. Bransjeavtalen er et tidsbegrenset unntak fra konkurranseloven og må fornyes hvert fjerde år. Gjeldende avtale er for perioden 1.1.2011 og ut 2014. Det ser ikke ut til at bransjeavtalen vil forlenges etter 2014, da den gjeldende avtalen

opphører. I og med at det er stortingsvalg i 2013, så er innføringen av en eventuell boklov en hastesak for kulturministeren. To utredninger er skrevet om temaet, med høringsfrist 18. april 2012.

Den første av utredningene handler om litteratur- og språkpolitiske virkemidler i Norge (Oslo Economics, Simonsen Advokatfirma og Oeconomica 2012). Utredningen konkluderer med at

måloppnåelsen stort sett er styrket fra 2005 til i dag, og at vi oppnår litteraturpolitiske mål bedre her til lands enn i Sverige og Danmark. Det er særlig innenfor skjønnlitteraturen at måloppnåelsen er styrket. Innenfor andre bokgrupper, særlig faglitteratur, ser det ut til at måloppnåelsen er svekket. (s. 3)

Dette kan ses i sammenheng med at skolebøker og fagbøker i høyere utdanning har vært unntatt fra fastprisbestemmelser etter 2005. Trass i dette, anbefaler forfatterne av utredningen at man fortsetter med en bransjeavtale, dog i en mer fleksibel versjon enn dagens avtale. Forfatterne av den andre utredningen, som tar for seg litteraturpolitiske virkemidler i Europa, anbefaler at man innfører en boklov i Norge fra 2014.²⁰

Å fortsette med bransjeavtaler i Norge virker ikke å være tidsmessig eller fornuftig ut fra de europeiske erfaringer vi har studert. Derimot vil innføring av en norsk boklov kunne bli sett som en tilslutning til et system av boklover som for tiden synes å bli styrket i Europa. (Rønning et. al. 2012, s. 3)

De skriver videre at "[d]e analyser og studier vi har hatt tilgang til konkluderer gjennomgående med at boklover best ivaretar kulturpolitiske mål" (s. 4).

Land med fripris

Vi vil nå se nærmere på landene som har fripris på bøker i Vest-Europa. Dette dreier seg om Sverige, Finland, Storbritannia, Belgia, Island, Sveits og Danmark. Med unntak av de tidligere nevnte landene med boklov eller bransjeavtale om fastpris, har landene i Øst-Europa fri pris på bøker.

Gjennomgangen av friprislandene vil ha en historisk kronologisk disposisjon. I Sverige har det vært frie priser på bøker siden 1970, i Finland siden 1971, i Belgia siden 1981, på Island og i Storbritannia siden 1995, i Sveits siden 1999 og i Danmark siden 2011.

Tabell 2. Vest-europeiske land med frie priser på bøker		
Land	Fri pris innført	Forutgående system
Sverige	1970	Unntak fra Bruttoverprisforbudet (innført i 1953), innvilget av konkurrensmyndigheterna
Finland	1971	Tilsvarende system som i Sverige
Belgia	1981	Fastprisavtale mellom Nederland og Flandern
Island	1995	Fastprisavtale
Storbritannia	1995	Net Book Agreement 1900-1995. Fast pris i 12 mnd etter utgivelse. Omfattet alle bøker, unntatt lærebøker
Sveits	1999	Fastprisavtale. Bovlov vedtatt i parlamentet 2011, men avvist i folkeavstemning 2012
Danmark	2011	Avtale mellom Dansk forleggerforening og Konkurrencestyrelsen (siden 2005): Kan ha fastpris på 10% av utgivelsene i utgivelsesåret pluss 5 måneder

Sverige

Etter at Bruttoverprisforbudet ble innført i 1953, som del av "lagen om motverkande av konkurransbegrænsning inom näringslivet", fikk den svenske bokbransjen ved flere tilfeller innvilget unntak fra loven. Dette skjedde fordi man anså at et bredt tilbud av litteratur hadde en kulturell egenverdi, og at faste priser var nødvendig for å sikre dette. I 1965 ville imidlertid ikke "Näringsfrihetsrådet" lenger gi slike dispensasjoner, og bokbransjen fikk en femårig overgangsperiode, frem til 1. april 1970, til å omstille seg til fri pris på bøker. Det ble argumentert med at dette ville lede til lavere priser på bøker og en mer dynamisk utvikling med kraftigere rasjonaliseringer i bransjen.

Fra 1970 gikk den svenske bokbransjen over til frivillige abonnementsavtaler mellom Bokförläggareföreningen og Bokhandlareföreningen. Dette innebar at forlag som var medlemmer av Bokförläggareföreningen, skulle sende ett eksemplar av hver nye utgivelse til bokhandlere som var medlem av Bokhandlareföreningen. Bokhandelen var på sin side pliktig til å motta boka og lagerføre den mot at de fikk en god rabatt. For ytterligere eksemplarer, gjaldt normal rabatt. I 1970 ble videre bruttoprisene erstattet av cirkapriser. Dette var priser som bokhandlere og andre bokselgere hadde rett til å avvike fra. I 1993 ble det imidlertid innført en ny og strengere konkurranselov i Sverige, noe som ikke ga rom for dispensasjon for bransjer som forvalter kulturelle eller allmenne verdier og goder. Etter dette har det vært helt fri konkurranse i det svenske bokmarkedet (SOU 1997:141, s. 57-9).

Et markant fall skjedde i lokale bokhandlere utenfor de store byene tidlig på 1970-tallet, i det friprissystemet kom på plass (Hanreich et al. 2009, s. 124). Samtidig endret bokhandlene karakter fra personalintensive sortimentsbokhandlere til selvbetjeningsbutikker med stort sett gjenkjennbare titler i hyllene. Hva gjelder tiden etter 2000, så viser Lars Höglund (2012) til at

Litteraturutbudet, bland annet i form av pocketbøcker, har økat sterkt under 2000-talets början och antalet titlar fördubblades mellan 2000 och 2007. Under de senaste åren har dock utgivningen fallit tillbaka och pocketutgivningen minskade hos Svenska Förläggareföreningens medlemsförlag med 37 procent mellan 2007 och 2010. (s. 78)

De siste årene har nettbokhandlene økt sin andel av det totale boksalget i Sverige: i 2010 økte omsetning med 8 prosent sammenlignet med 2009.²¹

For tiden arbeides det med en offentlig utredning om litteraturens stilling i Sverige. Komiteen har i oppdrag å levere en rapport innen den 1. september 2012, hvor de skal

(...) analysera litteraturens ställning i dag och identifiera utvecklingstendenser som förväntas kunna påverka litteraturområdet framöver. Kommittén ska lämna förslag på hur litteraturens ställning kan stärkas samt bl.a. bedöma och föreslå vilka statliga insatser som bör göras för att möta de utmaningar som teknikutvecklingen för med sig. (Dir. 2011:24, s. 3)

Komiteen leverte sin første delrapport i oktober 2011. I denne foreslår de at det i statsbudsjettet for 2012 gis 1 million til hvert av følgende tiltak:

- metodutvekkende forsøksverksamhet som syftar til at finna nye former for samarbeide mellom folkbiblioteken og det civila samhällets organisationer i det läsfrämjande arbetet
- ett riktat stöd till den fysiska bokhandeln för litterära evenemang som bidrar till att främja läsning och lyfta fram kvalitetslitteratur
- ett riktat stöd till förlag för elektronisk utgivning av titlar ur förlagens backlist (KU 2011:04)

Komiteen ønsker altså å gi et løft til både folkebibliotekene, bokhandlene og e-bøkene, og tenker at dette til sammen vil styrke litteraturens stilling i samfunnet.

Frie bokpriser har gjort det mulig for forlagene å utgi en ny bok i flere utgaver, beregnet på supermarkeder, varehus og i dagligvarehandel. Det betyr at de ulike salgsleddene kan presse rabattene. Dette har også konsekvenser i forhold til salg gjennom nettbokhandlene der konkurransen om pris er særlig sterk. Det er grunn til å stille spørsmål ved om ikke den harde konkurransen mellom de ulike salgsleddene kan få konsekvenser for særlig de tradisjonelle bokhandelens evne og vilje til å utvikle sitt litterære tilbud i bredden, og dermed også fungere som et kulturelt samlingssted.

Et annet litteraturpolitisk virkemiddel enn prisreguleringer er momslovgivningen. I Sverige reduserte man momssatsen for bøker fra 25 til 6 prosent fra 1. januar 2002. Effekten av momsreduksjonen har blitt evaluert av en bokpriskommisjon. I sin rapport fra 2005 konkluderte kommisjonen med at momsreduksjonen ikke ser ut til å ha påvirket lesningen slik at de som leste lite før reduksjonen, nå leser mer (SOU 2005:12: 112). Momsreduksjonen kan altså ikke sies å ha ledet til en bedre oppnåelse av en kulturpolitisk målsetning om at et bredt omfang av den litterære produksjonen skal nå ut til et bredt lag av folket, hvilket er en av den skandinaviske kulturpolitikens kjerneoppgaver, nemlig demokratiseringen av kulturen. I kulturpolitisk forskning har det vært påpekt at demokratisering av kulturpolitikken var kulturpolitikens fremste kjennetegn i perioden 1945-1975, i form av å spre den såkalte høykulturen til et bredt lag av folket over hele landet (Billing 1978; Mangset 1992). Men denne dimensjonen ved kulturpolitikken er fremdeles tilstede i de fleste sammenhenger der det utøves kulturpolitisk retorikk.

I forhold til hele reguleringssystemet er det ingenting som tyder på at det er aktuelt å gjeninnføre noen ordning med faste priser i Sverige. Bransjens dominerende aktører, med unntak av Författarförbundet,²² ønsker å bibeholde friprissystemet.

Finland

Finland avskaffet faste priser for bøker i 1970 og innførte et friprissystem i 1971. Det har vært noe debatt om systemet, men det er ikke aktuelt å innføre fastpris, eller arbeide for en boklov, selv om de skjønnlitterære forfatterforeningene – både finsk- og svenskspråklige går inn for det.²³

I det finske systemet setter forlagene en anbefalt utsalgspris, men forhandleren er ikke bundet av denne. Bokhandlene eller andre salgssteder kan fastsette egne priser som kan være høyere eller lavere enn det forlagene eller bokimportørene anbefaler. Det finnes imidlertid kjedeinterne avtaler. Forhandlerne kan også forhandle seg fram til ulike rabatter. I følge den europeiske bokhandlerforeningen blir ikke rabatter på under 10 prosent regnet som skikkelige rabatter (European Booksellers Federation 2004). Statistikk viser at både antallet utgitte titler og bøker solgt har økt siden dereguleringen av det finske markedet (Stockmann et. al. 2006, s. 27).

Finland har en spesiell ordning med noe som kalles et prøvelagersystem, noe som på sett og vis sidestilles med prinsipper om lagerhold som finnes i fastprissystemene.

Provlagersystemet, som är okänt i resten av världen, garanterar att kunderna i bokhandlarna har tillgång till ett brett litteratururval. Provlagret innebär att förläggarna på egen bekostnad sänder ett exemplar av sina nyttgivna böcker till de bokhandlar som önskar det. Dessa böcker är förläggarnas egendom. Bokhandlaren har dock rätt att sälja en bok från boklagret om han eller hon omedelbart köper ett nytt exemplar för att ersätta det sålda exemplaret.²⁴

Undervisningslitteratur betales av det offentlige i Finland, og prisen bygger på såkalte anbefalte priser. Disse tilbudene blir så formidlet til skolemyndighetene av bokhandlerne som står for distribusjonen og salget. Rabattene er begrenset til 6 prosent. Det kan visstnok også innvilges ekstra 3 prosent om forlagene får bestillingene fra bokhandlere i god tid som forhåndsbestillinger. Det er et begrenset antall bokhandlere og spesialiserte grossister som selger undervisningsmateriale til grunnskolen. Lærebøker til videregående skoler og høyere utdanning selges av bokhandlene, og her gjelder friprissystemet.

I Finland foregår en ikke ubetydelig del av bokomsetningen i form av direkte salg fra forlagene. Dette har økt i takt med nettsalgets stadige vekst. Dette har gjort at finske bokhandlere er utsatt for relativ hard konkurranse, og det har vært en betydelig bokhandlerdød, særlig i provinsene. Tall fra 2004 viser at av alle bøker i Finland ble bare 39,1 prosent solgt gjennom bokhandlene (Stockmann et al. 2006, s. 28).

Friprissystemet i Finland kan sies å være preget av en stor grad av balanse. Finske

(...) forleggere er mer opptatt av å holde tilnærmet like priser i de ulike salgskanalene, i større grad enn hva tilfellet er i Sverige, for å dempe pris- og rabattpresset. En for sterk pris konkurranse hos forhandlerne vil medføre et større press på forlagenes leveringsvilkår og lønnsomhetsmarginer. En slik prispolitikk fra de finske forlagenes side kan dessuten ha skapt en større bransjepolitisk konsensus, og derved gjort det lettere å opprettholde

forutsigelighet og balanse i konkurranseforholdet mellom bokhandel, bokklubber og andre salgskanaler.
(Fredriksen 2006, s. 41-2)

Belgia

Belgia har i prinsippet hatt et friprissystem for bøker siden 1981. Før dette eksisterte det en fastprisavtale mellom Nederland og Flandern. I og med at store deler av det belgiske bokmarkedet er knyttet opp mot nabolandenes, påvirkes den flamske delen av landet av situasjonen i Nederland og den fransktalende delen av landet av forholdene i det franske bokmarkedet. Det betyr at mens det i prinsippet i dag er fri prisdannelse på bøker, later det til at bøker fra Nederland selges til nederlandske priser i Flandern, og bøker fra Frankrike til franske priser i de franske områdene. Det vil si til de prisene som står trykt på bøkene. Det er altså et slags uformelt fastprissystem. Imidlertid selges bøker utgitt i Belgia innenfor et friprissystem. Dette er i Belgia særlig viktig for den store utgivelsen av belgiske tegneseriebøker, som også har et stort marked i nabolandene.

Island

Island har hatt frie priser på bøker siden 1995. Før dette hadde de en fastprisavtale. Denne ble opphevet av bransjen, og ikke av myndighetene. Dette skjedde som en konsekvens av at forlagene i økende grad hadde inngått avtaler om salg av bøker utenom bokhandlene, spesielt gjaldt denne for perioden november og desember måned, hvor varehusene tilbød forlagene eksponeringsplass og salgsmuligheter. Siden varehusene ikke var part i fastprisavtalen, satte de konkurransevridende priser som på sikt ledet til opphøringen av fastprisavtalen. Selv om det i dag er frie priser på bøker, så er det hovedsakelig i november og desember at det er reell konkurranse på pris, da det kun er i disse månedene at varehusene tar inn og selger bøker. Resten av året så forholder bokhandlere seg i stor grad til de prislister og kataloger som forleggerne utvikler (Fredriksen 2006, s. 45).

Storbritannia

Nesten alle bøker som ikke var lærebøker i skolen, ble omsatt i henhold til en minimum utsalgspris i Storbritannia mellom 1900 og 1995. Net Book Agreement (NBA) var en avtale som ble etablert blant forleggere i 1900, i form av at hvis en forlegger bestemte seg for en minimumspris for en utgivelse og en bokhandler så solgte boka for mindre enn denne prisen i løpet av de første 12 månedene etter utgivelse, ville alle forleggere boikotte bokhandleren. I 1957 ble denne ordningen mer formalisert, men avtalen var like fullt frivillig. Nesten alle utgivelser ble solgt til fastpris i Storbritannia frem til 1990. Mellom 1990 og 1995 trakk noen store forleggere seg fra avtalen, og avtalen ble undersøkt av EU-kommisjonen og Storbritannias konkurransetilsyn. I september 1995 gikk den britiske forleggerforeningen bort ifra NBA, og i april 1997 så ble avtalen slått fast som ulovlig av ”The Restrictive Practices Court” (Fishwick 2008; Utton 2000). Et viktig argument for denne avgjørelsen var at fri konkurranse ville ha en positiv effekt på bokprisene, hvilket ville komme bokkjøperne til gode (Davies et. al. 2004). Både i Sverige og i Storbritannia har altså ønsket om lavere bokpriser vært et viktig argument for å liberalisere markedet.

Francis Fishwick (2008) har evaluert effekten av at fastprisavtalen ble avskaffet i Storbritannia, og gir følgende hovedkonklusjon:

The defense of the Net Book Agreement from the 1950s to its demise in 1995 was that without it there would be fewer stockholding bookshops, higher prices and fewer titles. The evidence presented here tends to validate all three predictions. (s. 9)

Disse argumentene ble også brukt i en dom fra 1962, hvor dommeren konkluderte med at NBA ikke var i strid med folkets interesse, og at en avskaffelse av ordningen ville få de tre konsekvensene som også Fishwick påpeker (Utton 2000, s. 116). Fishwick (2008) skriver videre: "The consumer who is happy to read best-selling titles is probably paying less than he or she would if NBA had remained in force; the reader of other minority-interest titles is almost certainly paying more" (s. 9). Dette underbygges med å vise til at i løpet av de tolv første årene uten NBA steg bokprisindeksen med 49.6 prosent, mens den generelle konsumprisindeksen økte med 27.6 prosent. Fishwick dokumenterer at fripris på bøker leder til et fokus på bestselgerlitteratur, og at bokprisene, sett under ett, stiger. Lavere bokpriser har man altså kun fått på utvalgte titler som selger i store opplag. Også John B. Thompson (2010) har påpekt at en økende andel av det britiske bokmarkedet består av bøker som selger mye.

Fishwick (2008) konkluderer videre med at bokhandlene, og særlig spesialistbokhandlene, har fått det vanskeligere etter at NBA ble avskaffet, noe som i stor grad kan tilskrives konkurransen fra supermarkeder og internettbokhandlere. Slik konkluderer også konkurranseøkonomer fra University of East Anglia, men de sier at frykten for at små bokhandlere skulle gå under, og at det ville bli gitt ut færre titler etter NBAs avskaffelse ikke nødvendigvis har gått utover forbrukerne, og at det derfor ikke trenger å være en negativ utvikling. De påpeker at mange av de små bokhandlene ikke har blitt lagt ned, men latt seg kjøpe opp av større kjeder av bokhandlere, og at de fleste forbrukere foretrekker kjeder (Davies et al. 2004). Men i 2011 gikk den store kjeden Borders konkurs, og dette medførte at det i flere middelstore engelske byer nå ikke lenger finnes velassorterte bokhandlere. En grunn til at Borders måtte lukke, var konkurransen fra omsetningen av bestselgere i supermarkeder og nettbokhandlere. I denne sammenheng er det grunn til å nevne at det britiske markedet faktisk er langt mindre regulert enn for eksempel det amerikanske. Dette er behandlet av John B. Thompson (2010), som blant annet skriver om betydningen av å ha et mangfoldig bokhandelsystem og av at supermarkeder og andre som bare selger et begrenset antall bestselgere, presser rabattene med det resultat at i noen tilfeller er det praktisk talt ingen inntjening på det som selges gjennom for eksempel supermarkedene. Dette forhindres i USA av den konkurranseregulerende Robinson-Patman Act.

In the UK, by contrast, the downward pressure on publishers' margins stems primarily from the escalating discounts that have followed the demise of the Net Book Agreement. In the absence of anything comparable to the Robinson-Patman Act, the most powerful retailers are able to play publishers [...] off against one another for access to the limited number of high visibility, high-velocity retail spaces they make available for books. (Thompson 2010, s. 311)

Thompson (2010, s. 393-4) skriver videre at:

(...) the abandonment of the Net Book Agreement without the kind of legal protection provided by the Robinson-Patman Act in the US has created a powerful marketplace that is heavily skewed in favour of the largest and most powerful players.

Den britiske forleggerforeningen viser også til at volumsalget til forlagene har sunket i perioden 2008-2010: I 2008 var det på 836 millioner pund, i 2009 på 763 millioner pund og i 2010 på 739 millioner pund. Dette skjer mens de totale inntektene har steget, fra 3052 millioner i 2008, til 3053 millioner i 2009 og til 3115 millioner i 2010 (The Publishers Association 2010). Evalueringer og

bransjestatistikk fra Storbritannia viser altså at bokprisene stiger og antallet utgivelser synker i det britiske markedet.

Sveits

I Sveits har man hatt frie priser på bøker siden 1999, etter at en fastprisavtale ble opphevet. Kommisjonen for økonomi viser til fall i antall bokhandlere etter 1999, og videre til at prisene i Sveits i mars 2008 lå i gjennomsnitt 6-13 prosent høyere enn i Tyskland, som har en fastprislov (Parlamentarische Initiative 2009). Dette var med på å drive frem en boklov i Sveits. Loven ble vedtatt i parlamentet den 18. mars 2011, men ble 11. mars 2012 avvist ved folkeavstemning. Som mange av de andre boklovene slo loven fast bøkernes status som kulturgode - som kunnskapsbærere som gir grunnlag for læring. Loven startet med å vise til et formål om å ”fremme mangfoldet og kvaliteten til boka som kulturgode”. I tillegg til den negative prisutviklingen og nedleggelser av bokhandlere etter innføringen av friprissystem, var flerspråkligheten i Sveits en viktig motivasjon for å innføre en boklov. Man ønsket å sikre at befolkningen fikk tak i bøker på sine morsmål til samme pris over hele landet. Sveits er et firespråklig land (tysk, fransk, italiensk, retoromansk²⁵) som deler bokmarkeder både med Tyskland og Østerrike, det frankofone Europa (Frankrike og deler av Belgia - Vallonia) og Italia. I loven foreslo man at fastprisperioden skulle gjelde i 18 måneder og at tillatt rabatt innenfor denne perioden var 5 prosent, i tillegg til nærmere spesifiserte kvantumsrabbatter.

I og med at loven ble avvist så forblir Sveits et friprisland. Lovforslaget hadde et flertall bak seg i det sveitsiske parlamentet, men måtte overprøves ved folkeavstemning da det ble fremsatt et tilstrekkelig antall protester: Jungfreisinnige, Schweizerischen Volkspartei og Piratenpartei samlet til sammen inn 70 000 underskrifter (Süddeutsche Zeitung 2012). I folkeavstemningen, hvor 56.1 prosent stemte nei, støttet de franskspråklige kantonene loven, mens de tyskspråklige avviste den (Neue Zürcher Zeitung 2012). Det ble flertall for ja i seks kanton, mot nei i sytten kanton.²⁶

Danmark

Danmark har hatt bransjeavtaler om fastpris helt tilbake til 1830 (Federation of European Publishers 2008). Men siden 2001 har bransjen bare vært delvis regulert, hvor danske forlag ikke lenger har hatt en *plikt* til å sette fastpris, men en *rett* til det. Danmark har i denne perioden hatt et delvis regulert bokmarked et sted mellom det norske og det svenske. Men situasjonen har vært ustabil og gått stadig mer i retning av et friprissystem. I 2001 opphevet man bokhandlerenes enerett til salg av bøker. Og fra 01.01.2005 fikk Forlæggerforeningen en avtale med Konkurrencestyrelsen, der et forlag bare kunne ha 10 prosent av sine nye titler med fast pris. Fastprisperioden var her beregnet til utgivelsesåret pluss fem måneder. Fra 01.01.2011 er det ikke tillatt med prisregulerende tiltak i det danske bokmarkedet.

Konkurrencestyrelsen gjennomførte en evaluering av det danske bokmarkedet i Konkurrenceredegørelsen 2010. Her hevdet de at:

Liberaliseringen af det danske bogmarked synes ikke at have skadet de kulturpolitiske hensyn. Tværtimod er der flere, som køber bøger, og der er tegn på, at befolkningsgrupper, som ikke tidligere har købt bøger, også er begyndt at købe dem. (Konkurrencestyrelsen 2010, s. 81)

Det ble henvist til at salgsstatistikk fra danske forlag viste en stigende tendens i boksalg fra 2001 til 2007. Boksalg steg, og det var en vekst i antallet utsalgssteder. Det meste av denne veksten var

i supermarkeder og internettbokhandlere, hvilket påvirket omsetningen som helhet. Spesielt så det ut til at hastigheten i omsetning økte: ”Supermarkedernes automatiske varelageroptimering betyder, at bøgerne har en omsætningshastighed, som er større end boghandlernes” (Konkurrencestyrelsen 2010, s. 95).

I følge rapporten fra Konkurrencestyrelsen hadde en større andel av dem med lav inntekt og lav utdanning begynt å kjøpe bøker. Disse nye bokkjøperne oppga som grunn at prisene hadde falt, og at de ikke lenger trengte å oppsøke en bokhandel for å kjøpe bøker. Forbrukerne oppgir også at de ser på bøker som et vanlig forbruksgode på lik linje med for eksempel klær og CDer/DVDer. De danske forbrukerne ser altså ikke på bøker som et særskilt forbruksgode, hvilket man gjør innenfor en kulturpolitisk regulering av bokbransjen.

Det danske bogutvalget som leverte sin rapport i 2008, skriver: ”Det kan ikke ud fra statistikken ses, om liberaliseringen har haft indfyldelse på faldet i antallet af udgivelser” (Styrelsen for bibliotek og medier 2008, s. 7). Generelt drar dette utvalget få konklusjoner – ”Udvalget har drøftet konsekvensen af henholdsvis faste priser og en momssats på 25 pct. på bøger uden at nå til en konklusion” (Styrelsen for bibliotek og medier 2008, s.13).

Også utvalget som i 2006 leverte rapporten *Det danske bogmarked 2001-2005* til Kulturministeriet, var splittet i sin vurdering av effekten av liberalisering på bokmarkedet. Utvalget delte seg i tre, hvorav fem av medlemmene konkluderte med at de ikke fant det sannsynlig at antall bokutsalgssteder ville falle som en følge av en liberalisering, og at et liberalisert prissystem derfor ikke ville innebære en forringet adgang til å kjøpe bøker, heller ikke i tynt befolkede områder. De anbefalte derfor at man gikk bort ifra dispensasjonen fra konkurransereglene. To av medlemmene i utvalget anbefalte at liberaliseringen skulle foregå gradvis slik at forleggere og bokhandlere fikk tid til å omstille seg. I og med at fripris ble innført fem år etter at denne rapporten ble levert, så er det dette alternativet som kan sies å ha blitt realisert. Og endelig konkluderer tre av medlemmene med at

(...) den skarpede priskonkurrence fra og mellom supermarkeder og bokhandlerkæder, der vil følge af en fuldstændig prislberalisering af bogmarkedet, vil medføre, at prisen kun vil falde på bestsellere, mens prisen på det øvrige boksoriment vil bevare status quo eller stige. (s. 29)

De skriver videre at dette også vil ramme spesialbokhandlere i grisgrendte strøk, siden prisen på bestselgere vil synke. Og dette vil kunne gå ut over det generelle tilbudet i bokhandlene. Disse anbefaler på dette grunnlag å videreføre fastprisavtalen.

Ut fra de informasjonene vi har hentet inn fra utviklingen i Danmark det siste året, er det de siste som har fått rett: i følge samtaler vi har hatt med forleggere og observatører til utviklingen i Danmark (bl.a. Gyldendal, Politiken, People's Press) er ”alt skjedd, bare fortere enn forventet” (Stig Andersen, Gyldendal, 1.2.2012). Dette gjelder spesielt endringer i distribusjonsleddet: Bokhandlere sliter over hele landet, spesielt i de mindre og mellomstore byene. Også i København er flere bokhandlere den senere tid nedlagt, både nisjebokhandlere og mer fullassorterte. Sist i denne rekken er den tidligere ærverdige C.A. Reitzel i Nørregade i København. I *Bogmarkedet* 27.01.2012 heter det: ”I 2009 overtok to unge brødre den legendariske boghandel C.A. Reitzel i Nørregade i København. De regnede med at skulle fejre butikkens 200 års jubilæum i 2019, men sådan kom det ikke til at gå”.²⁷

I en omtale av effekten av liberalisering på det danske og norske bokmarkedet skriver Terje Fredriksen (2006) at:

Økt liberalisering i bokmarkedet kan hevdes å ha svekket konkurransen vertikalt og horisontalt, med den følge at bokmarkedet er blitt mindre pluralistisk, mer preget av å være et oligopol, og at dette har gitt de dominerende aktørene grunnlag for å ta ut høyere priser for å ta inn oppkjøpskostnader og økte markedsutgifter. (s. 23)

I den stadig mer liberaliserte situasjonen forandret den danske bokbransjen seg, og konkurransen ble tilspisset. Mange refererer til Gyldendals misbruk av sin markedsrett i forbindelse med bokklubbene som et vendepunkt da bransjen ikke lenger ønsket reguleringer, men mest mulig dynamikk. Også Den danske Boghandlerforening gikk inn for fripris. Foreningen meddelte i en pressemelding den 16.06.2005 at de støttet regjeringens forslag om full liberalisering av bokmarkedet. Her skrev de:

Det lille, danske sprogområdet kræver et dynamisk og levende bogmarked. Dynamikken skal komme, hvor kunden møder bogen, og det sker i boghandlen. Boghandlerforeningen mener, at tiden er kommet til at gå det siste stykke vej og liberalisere markedet helt, så det er butikkerne, der selv bestemmer sine udsalgspriser. (Det danske bogmarked 2001-2005, s. 9)

Situasjonen i dag er imidlertid at deler av bransjen ønsker fastprissystemet tilbake, men at bransjen som helhet ikke kan bli enige om dette. 9 av 10 bokhandlere ønsket i følge en undersøkelse fra september 2011 faste bokpriser tilbake, og Boghandlerforeningen vil drøfte om den skal gå inn for dette.²⁸ Det er imidlertid uklart om både de store kjedene og de små og mellomstore bokhandelene deler dette synet. Supermarkedene er imidlertid sterke tilhengere av friprissystemet og de står for en økt andel av den danske bokomsetningen.²⁹ Boghandlerforeningens offisielle syn er pr. i dag at de ønsker fripris. Direktøren i foreningen begrunnet valget i et intervju han gav til *Kristeligt Dagblad* 25.01.2012 med å si at å vende tilbake til fastpriser ville bety en beskyttelse av bokklubber og ensidige forlagsinteresser.³⁰

I tillegg kommer at sterke krefter innenfor forlagene ønsker å diskutere friprissystemet. Det gjelder ikke bare små forlag, som har vært motstandere av friprisen hele tiden, men også store og mellomstore som Gyldendal, Lindhardt og Ringhof, JP/Politikens Forlagshus og People's Press. Disse er særlig opptatt av fastprisperioden.³¹ De danske forleggerne, gjennom Forleggerforeningen, har imidlertid ikke tatt standpunkt til om de ønsker å gå inn for en fastprisordning på nytt. Det sies at de vil vente med å ta standpunkt i hvert fall til april 2012.

Så lenge bransjen fortsatt er splittet, tror man imidlertid ikke at politikerne vil gå vekk fra friprissystemet. De som nå ønsker fastprisen tilbake i Danmark, peker på en rekke negative utviklingstegn for bokas kulturelle stilling i Danmark. Forleggere vi har snakket med mener å se en utvikling hvor bokhandlerleddets andel av omsetningen synker. En stadig større del av omsetningen av bøker går via supermarkeder, men her omfatter salget stort sett bare bestselgende titler. Det hører også med til historien at et forlag som Politiken produserer særlige opplag med høy rabatt for supermarkedkjedene som så selv står for distribusjonen av dem. I tillegg hender det at supermarkedkjeder kjøper opp fjorårets bøker for svært nedsatte priser, og så selger dem billig. Dette bidrar til å forkorte bokas levealder. Bokhandlerne tar også i økende grad opp andre varegrupper enn bøker. Dette er en utvikling man mener vil fortsette, og man tror også at det blir ytterligere sanering av bokhandlere.

Forleggerne er delt i synet på denne utviklingen. Noen mener at de nye kanalene gir spennende muligheter til å løfte fram større volumer av bestselgerne, men også til å få solgt mer av visse typer backlist som man kan gi ut i ny form. De nye salgskanalene gir også nye lesergrupper. Andre mener at særlig den seriøse litteraturen får det vanskeligere. Den får ikke innpass i dagligvarebransjen. Sentralisering i bokhandlerleddet gjør det også vanskeligere for små forlag å få ut bredden av sine utgivelser.

Oppfatningen i det danske bokmarkedet er at antall solgte eksemplarer går opp, mens omsetningen synker. Bekymringen dreier seg særlig om de mange bøkene som befinner seg mellom bestselgersjiktet og de smaleste bøkene. De sistnevnte vil uansett klare seg, hevdes det, og for eksempel lyrikken har sine egne salgskanaler. For denne og lignende typer nisjelitteratur er nettbokhandlene en bra kanal for å nå ut til nisjepublikumet.

Konklusjon

Som vi har vist i denne artikkelen, har boklover sin berettigelse sett fra EUs side, da de anses som nasjonale kulturpolitiske virkemidler. Hva som er omfattet av loven (om de for eksempel omfatter skolebøker og digitale bøker), varierer fra land til land. Frankrike fikk en egen lov om digitale bøker i 2011. Åndsverk som er markedsført i digital form og som trykte bøker, eller som ut fra sitt innhold og komposisjon er egnet for å utgis i trykt form er nå omfattet av den franske bokloven. Flere av de andre boklovene inneholder også formuleringer om digitale produkter, men de forblir noe uklare i sine formuleringer. Med tanke på at de fleste av boklovene er inspirert av den franske kan det tenkes at de andre landene vil ta etter Frankrike, og innlemme e-bøker og annen digital litteratur i sine boklover. Eventuelle nye boklover vil måtte forholde seg aktivt til om de skal omfatte litteratur publisert i digital form. Hvor lang fastprisperioden er, og hvor mye rabatt som er tillatt, er også noe som varierer fra lov til lov. En ting de har til felles er imidlertid det at de tillater at det gis rabatter ved salg til biblioteker, som et ledd i å sikre at et mangfoldig tilbud av litteratur er tilgjengelig i folkebiblioteker, skolebiblioteker, universitets- og forskningsbiblioteker.

Vår sammenlignende studie av evalueringer av effekten av innføring av boklover kontra evalueringer av deregulering av nasjonale bokmarkeder, viser at land med boklover, sett under ett, i større grad enn friprissystemer ivaretar kulturpolitiske målsetninger om bredde i utgivelser og opprettholdelse av mangfold i distribusjonsleddet, og slik ivaretar tilgjengeligheten av et bredt tilbud av litteratur i hele landet. En positiv effekt ved liberalisering er at billige bøker tilgjengelig i supermarkeder rekrutterer nye grupper av boklesere. Dette argumentet så vi også ble brukt som et forsvar for demokratisering i boklovlandet Portugal. Her var det snakk om at salg i supermarkeder øker tilgjengeligheten av litteraturen for nye grupper. I friprisland vil lav pris være ytterligere et incentiv for konsumenter til å kjøpe bøker i det de handler i supermarkeder. Begge systemene har demokratiserende aspekter ved seg, og det kan argumenteres for at begge bidrar til å gjøre litteraturen tilgjengelig for et bredt lag av folket. I fastprislandene er det imidlertid også en ambisjonen at befolkningen skal ha tilgang på et *mangfoldig* tilbud av litteratur i hele landet. Dette er med på å gjøre boklover til et tydelig kulturpolitisk virkemiddel. I og med at lovene omfatter alle aktørene i bransjen, så vil lovene fremstå som mer legitime og tydeligere enn bransjeavtalene som forhandles frem av partene i bransjen.

Om vi vurderer systemene fra et bransjeperspektiv, ser fastprissystemene ut til å ivareta forlagenes, bokhandlernes og forfatternes inntektstrunnlag og rettigheter i større grad enn i friprissystemene. Og bransjeaktørene er som regel også for bransjeregulerende avtaler.

Litteratur

Appelman, Marja & Andries van den Broek (2002). "Book and Market" http://www.scp.nl/english/Publications/Summaries_by_year/Summaries_2002/Book_and_Market (sist besøkt 11.02.2012).

Barluet, Sophie (2007). *Pour que vive la politique du livre*. Rapport Livre 2010, se http://www.culture.gouv.fr/culture/guides/dll/Rapport_Livre_2010_juin2007.pdf (sist besøkt 06.02.2012).

Billing, Greta (1978). *Kulturpolitikk og samfunnsforandring: En kultursosiologisk analyse av statens tilskottsordning til allment kulturarbeid i kommunene*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bohlund, Kjell (2010). *Bokmarknaden 2010*. Rapport från Svenska Förläggareföreningen, SVF.

Davies, Stephen, Coles, Heather, Olczak, Matthew, Pike, Christopher & Wilson, Christopher (2004). The Benefits from Competition: some illustrative UK cases. *DTI Economics Paper* no. 9.

Det danske bogmarked 2001-2005. Rapport med anbefalinger fra udvalget vedrørende fremtidens danske bogmarked. Kulturministeriet. <http://kum.dk/Documents/Publikationer/2006/Det%20Danske%20Bogmarked/Det%20Danske%20Bogmarked.pdf> (sist besøkt 23.02.2012).

Dir. 2011:24: Kommittédirektiv. *Litteraturens stillning*.

European Booksellers Federation (2004). *Finland. Free prices fact sheet*.

European Commission (2009). C-531/07 Fachverband der Buch- und Medienwirtschaft v LIBRO Handelsgesellschaft mbH, judgment of 30 April 2009. http://ec.europa.eu/dgs/legal_service/arrets/07c531_en.pdf

Federation of European Publishers (2008). *European countries with fixed book price schemes*. August 2008.

Fishwick, Francis (2008). *Book retailing in the UK since the abandonment of fixed prices*. http://www.buchvielfalt-bewahren.ch/files/symposium/Buchvielfalt_Rede_Fishwick.pdf (sist besøkt 15.02.2012).

Fredriksen, Terje (2006). *Bok og marked. En komparativ rapport*. Kulturudvalget KUU alm. del. Bilag 116.

Gaymard, Hervé (2009a). *Situation du livre. Évaluation de la loi relative au prix du livre et Questions prospectives*. Rapport à la Ministre de la Culture et de la Communication, Mars 2009.

Gaymard, Hervé (2009b). *Pour le Livre. Rapport sur l'économie du livre et son avenir*. Paris, Gallimard.

Goldschmitt, Regina (2000). *Grenzüberschreitende Buchpreisbindung und Internationaler Buchmarkt*. Buchwissenschaftliche Beiträge aus dem Deutschen Bucharchiv München, vol. 64, Wiesbaden.

- Hanreich, Hanspeter, Kuschej, Hermann, Grohall, Günther & Reis, Sebastian (2009). *Buchpreisregelungen in Europa als Mittel der Kulturpolitik Wirksamkeit und Wohlfahrtsökonomische Bedeutung*. Institut für Höhere Studien (IHS), Wien.
- Höglund, Lars (2012). Bokläsning i skiftet mellan traditionella och digitala medier. Ulla Carlsson & Jenny Johannisson (red.) *Läsarnas marknad, marknadens läsare. En forskningsantologi*. SOU 2012:10. S. 45-89.
- Konkurransetsilsynet (2004). *Kven lyt setja pris på boka? Ei vurdering av den norske bokmarknaden*. Konkurransetsilsynets skriftserie 2/2004.
- Konkurransetsilsynet (2006). *Effekter av friere bokpriser*. Konkurransetsilsynets skriftserie 1/2006.
- Konkurransetsilsynet (2008). *Salgutvikling i bokebransjen 2004 til 2007*. Konkurransetsilsynets skriftserie 1/2008.
- Konkurrencestyrelsen (2010). *Kokurrenceredegørelse*. Juni 2010.
- KU 2011:04. *Litteraturutredningen*.
- Løyland, Knut, Hjelmbrække, Sigbjørn, Håkonsen, Lars, Lunder, Trond Erik og Ringstad, Vidar (2009). *Evaluering av bokavtalen*. Telemarksforskning: TF-rapport nr. 249.
- Løyland, Knut & Ringstad, Vidar (2011). Fixed or free book prices: as a hybrid system superior?. *International Journal of Cultural Policy*, nr. 1, 1-17.
- Mangset, Per (1992). *Kulturliv og forvaltning. Innføring i kulturpolitikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Moreau, Francois & Stephanie Peltier (2011). La diversité culturelle dans l'industrie du livre en France (2003 - 2007) *Culture études*, 2011-4, Economie de la culture et de la communication.
- Naper, Ceicilie (2009). Fra mangfold til enfold. Norsk litteraturpolitikk og norske lesevaner i forandring. *Nytt norsk tidsskrift*, nr. 1, s. 28-39.
- Neue Zürcher Zeitung (2012). Bücherkartell ad acta. 12. mars, René Zeller.
- Notenboom, A., Schrijvershof, C. & Goudriaan, R. (2009) *Evaluatie van de Wet op de vaste boekenprijs*. Den Haag: Aarts De Jong Wilms Goudriaan Public Economics bv (APE).
- Oslo Economics, Simonsen Advokatfirma & Oeconomica (2012). *Utredning om litteratur og språkpolitiske virkemidler*. Oslo: Kulturdepartementet.
- Parlamentarische Initiative: Regulierung der Bücherpreise – Bericht der Kommission für Wirtschaft und Abgaben des Nationalrates (04.430), 20. april 2009.
- Poirrier, Philippe (2000). *L'État et la Culture en France au XXe siècle*. Paris: Librairie Générale Français.

The Publishers Association (2010). *The UK Book Publishing Industry in Statistics 2010*.

Ringstad, Vidar (2004). On the cultural blessings of fixed book prices. Facts or fiction?. *International journal of cultural policy*, 10(3), 351-365.

Rønning, Helge, Slaatta, Tore, Torvund, Olav, Larsen, Håkon & Colbjørnsen, Terje (2012). *Til bokas pris. Utredning av litteraturpolitiske virkemidler i Europa*. Oslo: Kulturdepartementet.

Santos, Maria de Lourdes lima dos, e.a. (2000). *Dinâmicas da Aplicação da Lei do Preço Fixo do Livro*. Lisboa(Observatorio de Actividades Culturais).

Sich, Verena (2004). The system of fixed book prices in Germany. A short overview of the history of regulations, and the impact of retail price maintenance. Frankfurt/Seoul. <http://www.tau.ac.il/~nirziv/FixedBookPricesinGermany1.pdf> (sist besøkt 01.03.2012).

SOU 1997:141 *Boken i tiden*. Kulturdepartementet.

SOU 2005:12 *Bokpriskommisjonen. Sluttrapport*. Fritzes offentlige publikationer.

Stockmann, Doris (2004). Free or Fixed Prices on Books – Patterns of Book Pricing in Europe, *Javnost – the Public* 11(4): 49-64.

Stockmann, Doris, Bengtsson, Niklas & Repo, Yrjö (2006). *The Book Trade in Finland. From author to reader — support measures and development in the book trade*. Helsinki. <http://www.nordicmedia.info/The-Book-Trade-in-Finland.pdf>

Styrelsen for bibliotek og medier (2008). *Rapport fra bogutvalget 2007-2008*.

Süddeutsche Zeitung (2012). "Masse und Markt", 10.-11. mars, Michael Fischer.

Théoret, Yves (2008). *David contre Goliath: la Convention sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles de l'UNESCO*. Montréal (Québec), Éditions Hurtubise HMH Itée.

Thompson, John B. (2010). *Merchants of Culture: The Publishing Business in the Twenty-First Century*. Cambridge: Polity Press.

Tretthahn, Susanne (2010). *Die Buchmärkte Großbritanniens, Deutschlands, Österreichs und der Schweiz unter besonderer Berücksichtigung der Buchpreisbindung*. Diplomarbeit, Universität Wien.

UNESCO (2001). *Universal Declaration on Cultural Diversity*. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13179&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Utton, Michael A. (2000). Books Are Not Different After All: Observations on the Formal Ending of the Net Book Agreement in the UK. *International Journal of the Economics of Business* 7:1: 115-126.

van der Ploeg, Frederick (2004). Beyond the Dogma of the Fixed Price Agreement. *Journal of Cultural Economics* 28, 1-20.

Wallenfels, Dieter & Christian Russ (2006/ny utg. mai 2012) *Die Preisbindung des Buchhandels München* (Beck, C H).

- 1 Takk til Olav Torvund, Terje Colbjørnsen og Nordisk kulturpolitisk tidsskrift sine konsulenter for innspill til artikkelen.
- 2 En interessant nyskapning i lys av dette finnes i Brussel i form av en bokhandel/restaurant som kaller seg Cook & Book, og som består av sju bokhandlere som har spesialisert seg på ulike boktyper (tegneserier, skjønnlitteratur, kokebøker, etc.) og fem restauranter.
- 3 Se van der Ploeg (2004) for en diskusjon av de verdibaserte argumentene for og imot faste bokpriser.
- 4 Utenfor Europa finnes faste bokpriser enten i lovs form eller som bransjeavtale i blant annet følgende land: Sør Korea, Japan, Argentina (lov) og Mexico (lov). Brasil er i ferd med å innføre en slik lov (Gaymard 2009b: 136).
- 5 http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/rd484-1990.html# (sist besøkt 09.02.2012).
- 6 www.boe.es/boe/dias/2000/06/24/pdfs/A22440-22458.pdf (sist besøkt 09.02.2012).
- 7 Intervju med Françoise Dubruille, direktør i den Europeiske bokhandlerforeningen.
- 8 Lov foreslått 26 mai 2011: "la loi du 26 mai 2011 relative au prix du livre numérique". Godkjent ved EU-dekret 10 november: "Décret n° 2011-1499 du 10 novembre 2011".
- 9 Loven er tilgjengelig her: http://www.apel.pt/gest_cnt_upload/editor/File/apel/legislacao/decreto_lei_176_96.pdf (sist besøkt 06.02.2012).
- 10 <http://www.bief.org/Operation-3502-Donnees-pays/Portugal.html> (sist besøkt 09.02.2012).
- 11 Se bl.a. <http://www.publico.pt/Cultura/congresso-do-livro-apresenta-estudo-sobre-o-sector-livreiro-e-o-impacto-da-pirataria--1514523> (sist besøkt 09.02.2012).
- 12 Se: <http://www.bief.org/fichiers/operation/3498/media/7419/Grèce%202011.pdf> (sist besøkt 09.02.2012).
- 13 <http://gazzette.comune.jesi.an.it/2011/181/1.htm> (sist besøkt 09.02.2011).
- 14 Loven er tilgjengelig her: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/buchprg/gesamt.pdf> (sist besøkt 17.04.2012).
- 15 Loven og forskriftene kan lastes ned fra <http://www.cvdn.nl/content.jsp?objectid=CVDN:7100> (sist besøkt 11-02.2012). Selve loven finnes bl.a. på http://wetten.overheid.nl/BWBR0017452/geldigheidsdatum_11-02-2012.
- 16 http://www.nma.nl/en/documents_and_publications/press_releases/news/2011/11_05_schools_hold_key_to_more_competition_on_textbook_market.aspx (sist besøkt 11.02.2011).
- 17 Forskrift om unntak fra konkurranseloven § 10 for samarbeid ved omsetning av bøker 29. april 2005 med hjemmel i lov 5. mars 2004 nr. 12 om konkurranse mellom foretak og kontroll med foretakssammenslutninger (konkurranseloven) § 3 annet ledd. Endret 17. desember 2010. Tilgjengelig her: <http://www.bokhandlerforeningen.no/Bransjeavtalen/Forskrift/print> (sist besøkt 06.02.2012).
- 18 http://www.adatnet.hu/mkke2_en/page.php?page=ACTIVITY_RULES (sist besøkt 10.02.2012).
- 19 Bokavtalen er tilgjengelig her: <http://www.bokhandlerforeningen.no/Bransjeavtalen/Bokavtalen> (sist besøkt 06.10.2011).
- 20 Forfatterne av denne artikkelen er også forfattere av utredningen.
- 21 <http://www.svb.se/nyheter/s%C3%A4mre-tillv%C3%A4xt-f%C3%B6r-n%C3%A4tbokhandeln> (sist besøkt 19.03.2012).
- 22 <http://www.svb.se/nyheter/mats-s%C3%B6derlund-byt-regering> (sist besøkt 13.04.2012).
- 23 Se: <http://www.forfatterforeningen.no/v2/> (sist besøkt 10.02.2012).
- 24 <http://www.kustantajat.fi/sv/forlagsforening/> (sist besøkt 10.02.2012).
- 25 Dette lille romanske språket har også sammen med andre retoromanske språk (friulisk, sveitsisk retoromansk (romansch, rumantsch), ladinsk) et bokmarked i Italia. Anslagsvis 560.000 har et retoromansk språk som morsmål.
- 26 For en oversikt over hva kantonene stemte, se <http://www.tagesschau.sf.tv/Hintergrund/Abstimmungen/Abstimmung-vom-11.-Maerz-2012/Bundesgesetz-ueber-die-Buchpreisbindung> (sist besøkt 16.04.2012).
- 27 <http://bogmarkedet.dk/nyheder/hurtig-deroute> (sist besøkt 01.03.2012).

- 28 <http://bogmarkedet.dk/arkiv/boghandlere-vil-have-faste-priser> (sist besøkt 11.02.2011).
- 29 <http://bogmarkedet.dk/arkiv/boghandlere-villige-til-forhandle-supermarkederne-afviser> (sist besøkt 11.02.2012).
- 30 <http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/448808:Kultur--Skal-de-faste-bogpriser-tilbage> (sist besøkt 01.03.2012).
- 31 <http://bogmarkedet.dk/arkiv/forlag-vil-dr%C3%B8fte-de-faste-priser> (sist besøkt 11.02.2012).